

Tomaszewski, Eugeniusz

"Annali dell'Istituto e Museo di Storia della Scienza di Firenze", Anno I, 1976 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/1, 185-188

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Annali dell'Istituto e Museo di Storia della Scienza di Firenze”. Anno I: 1976 fasc. 1.

Istituto e Museo di Storia della Scienza di Firenze.

Liczba czasopism poświęconych historii nauki — podobnie jak wielu innym dyscyplinom — stale wzrasta. Ostatnio — w 1976 roku — przybyło nowe czasopismo włoskie, dzięki czemu liczba tego typu periodyków ukazujących się w tym kraju, wzrosła do ośmiu. Liczba ta może być w pewnym stopniu odzwierciedleniem zarówno rosnącego rozmachu samych badań (liczby badaczy i placówek zajmujących się historią nauki i techniki), jak i w pewnym stopniu ich pozycji w systemie nauki włoskiej i światowej¹.

Jak „Museoscienza” związana jest i wydawana przez Narodowe Muzeum Nauki i Techniki im. Leonarda da Vinci, tak omawiane czasopismo związane jest z Florenckim Instytutem i Muzeum Historii Nauki — placówką, która w badaniach nad historią nauki we Włoszech odgrywa istotną rolę i ma długą tradycję². Rola ta wyraża się zarówno w gromadzeniu i opracowywaniu zbiorów typowo muzealnych oraz innych zbiorów dokumentalnych, w szeroko pojętym upowszechnianiu nauki i jej historii, jak też w prowadzeniu właściwych prac naukowo-badawczych. O rosnącym znaczeniu wzmiankowanych funkcji Florenckiego Muzeum świadczyć może wzrost liczby publikacji jego pracowników i własnych

¹ Warto przy tej okazji wymienić 7 pozostałych tytułów włoskich czasopism poświęconych historii nauki i techniki:

— „Archimede”. Rivista per gli insegnanti e i cultori di matematiche pure e applicate. Firenze (dwumiesięcznik).

— „Episteme”. Rivista critica di storia della medicina e della biologia. Milano. (ukazuje się od 1967 r. — kwartalnik).

— „Le Macchine”. Bolletino dell'Istituto Italiano per la Storia della Tecnica. Milano. Publ[icazione] in collab[orazione] con il Centro di Studio sulla Storia della Tecnica in Italia del Consiglio Naz[ionale] delle Ricerche.

— „Museoscienza”. Periodico del Museo Nazionale della Scienza e della Tecnica — „Leonardo da Vinci”. Milano (dwumiesięcznik).

— „Phisis”. Rivista internazionale di storia della scienza. Firenze (od 1959 r. — kwartalnik).

— „Rivista di Storia delle Scienze Mediche e Naturali. Biblioteca”. Firenze (od 1947 r. — ukazuje się nieregularnie).

— „Scientia”. International review of scientific synthesis. Milano (od 1907 r. — nieregularnie).

² Samo Muzeum — jako placówka publiczna zostało założone w 1775 r. przez znanego naturalistę i fizjologa — Felice Fontana. Natomiast zbiory tegoż Muzeum były gromadzone znacznie wcześniej. Obszerniejsza informacja na temat działalności Florenckiego Muzeum Historii Nauki i jego dziejów zostanie podana w dziale „Komunikaty”, w jednym z następnych numerów „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

wydawnictw dokumentacyjnych i naukowych³. Przejawem tego jest też podjęcie inicjatywy wydawania własnego periodyku, który zresztą w bogatej historii tej placówki miał już swego poprzednika na początku minionego stulecia⁴. Do tej godnej uwagi tradycji odwołuje się we wstępie Maria Luisa Righini Bonelli, redaktor naczelny omawianych roczników (ponadto w skład redakcji wchodzi M. Celeste Cantù i Marta Balduini). Pierwszy zeszyt zadedykowany jest pamięci profesora Andrea Corsini, inicjatora i założyciela obecnie działającej placówki: Istituto e Museo di Storia della Scienza di Firenze.

Powiązanie roczników z placówką muzealną musi mieć oczywisty wpływ na koncepcję i charakter samego czasopisma. Jeżeli można sądzić na podstawie pierwszego tomu, będzie ono więcej uwagi — niż inne czasopisma z historii nauki i techniki — poświęcać samej problematyce muzealnictwa naukowego. Charakter zaś włoskich zbiorów muzealnych, których znaczenie wybiega poza granice tego kraju, wpłynie zapewne na szerokie zainteresowanie tym nowym periodykiem i jego współpracę z autorami z innych krajów, co zapowiada już skład autorski omawianego zeszytu.

„Annali dell'Istituto e Museo di Storia della Scienza di Firenze” składają się z pięciu działów: „Artykuły”, „Dyskusje Krytyczne”, „Recenzje i Notatki Bibliograficzne”, „Kronika” oraz „Wykaz Nadesłanych Publikacji”. Wśród artykułów znajdują się biografie uczonych i studia źródłoznawcze, opracowania dotyczące naukowych zbiorów muzealnych i ich kolekcjonerów (we Włoszech i poza ich granicami) oraz prace dotyczące organizacji życia naukowego.

Do pierwszych należy: studium Marshalla Clagetta (Institute for Advanced Study — Princeton) pt. *Życie i dzieło Giovanniiego Fontany*. Fontana był już przedmiotem żywego zainteresowania i studiów wielu historyków nauki, a do ważniejszych jego biografów należą: L. Thorndike⁵ i A. Birkenmajer⁶. Opierając się na szerokiej bazie źródłowej M. Clagett podaje nowe fakty, uściślenia i sprostowania do biografii tego lekarza, a przede wszystkim wybitnego fizyka weneckiego XV wieku. Autor podjął się też uporządkowania spuścizny naukowej G. Fontany, ustalenia dokładnych dat powstania jego poszczególnych dzieł oraz poddał weryfikacji ich autorstwo. Do artykułu dołączony jest katalog dwudziestu prac przypisywanych S. Fontanie, które M. Clagett podzielił na 3 części: pierwsza obejmuje 9 prac dochoowanych do naszych czasów (z obszernymi komentarzami); druga — 9 nie odnalezionych prac Fontany; trzecia zaś — 2 prace wątpliwego autorstwa Fontany.

Gulielmo Righini (z Obserwatorium Astronomicznego — Arcetri we Florencji) w artykule *Horoskop galilejski Cosima II Medyceusza* podjął się odnalezienia tekstu galileuszowego horoskopu sporządzonego dla wielkiego księcia Toskanii. O istnieniu takiego tekstu wiadomo było dotychczas z listu sekretarza króla polskiego — Zygmunta III do sekretarza stanu Toskanii — Belisano Vinta. G. Righini — porównując datę urodzenia wielkiego księcia z ówczesnymi pozycjami planet — ustalił, że tekst ten znajduje się wśród dwóch horoskopów bez daty, dołączonych do znanego rękopisu Galileusza *Sidereus Nuncius*⁷.

³ O jednym z nich piszę w dziale „Komunikaty”, w bieżącym numerze „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”.

⁴ „Annali del Museo Imperiale di Fisica e Storia Naturale di Firenze”. Firenze 1808—1810. T. 1—2.

⁵ W: *A history of Magic and Experimental Science*. Vol. 4. New York 1934.

⁶ *Zur Lebensgeschichte und wissenschaftlichen Tätigkeit von Giovanni Fontana* (1395?—1455?). „Isis”. Vol. 17:1932. Przedruk w: Aleksander Birkenmajer: *Etudes d'histoire des sciences et de la philosophie du Mogen Age*. „Studia Copernicana” T. 1. Wrocław 1970 s. 524—549.

⁷ Po raz pierwszy wydano go drukiem już w 1610 r. w Wenecji. Tłumaczenie włoskie — M. Timpanaro Cardiniego — ukazało się w 1948 r. we Florencji.

Do drugiej grupy artykułów należy studium Carli Tavernari z Varese pt. *Manfredo Settala, kolekcjonista i uczoney mediolański XVII wieku*, które stanowi fragment obszerniejszej rozprawy tej autorki pt. *Przykład kolekcjonizmu encyklopedycznego w XVII-wiecznym Mediolanie: Muzeum Manfreda Settali*.

Zbiory muzealne M. Settali należały do pierwszych i największych w owym czasie kolekcji typu uniwersalistycznego. Przy tym stanowiły ciekawy przykład wykorzystania tego typu muzeum nie tylko do upowszechniania wiedzy, ale i do prowadzenia badań oraz produkcji instrumentów naukowych. W pierwszym, łacińskim katalogu Muzeum Manfreda Settali opublikowanym przez Paolo Maria Terzago⁸ wszystkie zbiory zostały podzielone na 3 sekcje: 1) „naturalia”, tj. naturalne wytwory przyrody nie zmienione w swej istocie przez człowieka (minerały, świat roślinny, świat zwierzęcy); 2) „rękodzieła”; tj. eksponaty obrazujące naturalne przedmioty przyrody przetworzone przez człowieka przy użyciu rąk i wykorzystywaniu postępu wiedzy (wśród nich instrumenty naukowe); „curiosa”, tj. szczególnie rzadkie przedmioty, charakterystyczne dla różnych regionów geograficznych i różnych krajów świata (np. mumie egipskie).

Eksponatów tych było od 2200 do 3000. Biblioteka zaś liczyła blisko 10 000 woluminów i 600 rękopisów (medyczno-naukowych, filozoficznych, prawnych, historycznych), a ponadto były liczne rysunki i licząca 2000 pozycji kolekcja monet i medali. Zbiory te były wystawione w pałacu rodzinnym Settali w Mediolanie, a prócz tego M. Settala urządził w pobliżu obszerną pracownię naukową z przeróżnymi warsztatami, gdzie m.in. wytwarzał instrumenty naukowe.

Muzeum Manfreda Settali było już za jego życia szeroko znane nie tylko w Lombardii, ale sława jego rozchodziła się po całej Europie. Słynął również jako konstruktor i wytwórca instrumentów naukowych (m.in. soczewek, astrolabów, lunet — powiększających nawet 400-krotnie). Brak szerszego środowiska naukowego w ówczesnym Mediolanie skłonił go do rozwijania intensywnych kontaktów listownych, czemu zawdzięczamy dziś cenną spuściznę korespondencji naukowej⁹.

Po śmierci M. Settali (1680) Muzeum jego zaczęło stopniowo tracić swą pozycję; w 1751 r. zostało włączone do Biblioteka Ambrosiana w Mediolanie. Mimo dwukrotnie jeszcze ponawianych prób przywrócenia mu pierwotnego charakteru (w 1906 r., a następnie w latach trzydziestych), od zakończenia II Wojny Światowej nie jest ono dostępne szerszemu gronu publiczności.

W artykule *Ważny fragment zachodnio-islamskiego astrolabium sferycznego*, Ernesto Canobbio (Francja — Villard de Lans) informuje o zidentyfikowaniu mościeżnego globusu jako centralnej części starożytnego astrolabium zachodnio-islamskiego. Stanowi ono drugi dochowany do naszych czasów egzemplarz tego typu instrumentu astronomicznego, który od ponad pięćdziesięciu lat jest w posiadaniu rodziny autora.

Do trzeciej grupy w omawianym dziale należy interesujący przyczynek do polityki naukowej i oświatowej Austrii w czasach panowania Marii Teresy pióra Adama Wandruszki. W artykule *Uczeni austriaccy w ocenie Marii. Teresy i Piotra*

⁸ W Tortonie w 1664 r. Dwa lata później — w 1666 r. — Pietro Francesco Scarabelli wydał w Tortonie nowy katalog w języku włoskim. Stanowił on poszerzoną wersję łacińskiego katalogu Paola Marii Terzago. Wśród zbiorów Muzeum Manfreda Settali znajdowały się też liczne dary pochodzące od osobistości z różnych krajów, a m.in. z Polski.

⁹ Do cenniejszych należą listy M. Settali do Atanasio Kirchera, znanego chemika i farmaceuty, jak również założyciela innego — sławnego podówczas — muzeum typu „encyklopedycznego”. Museo Kircheriano powstało przy Collegio Romano w Rzymie. Jeszcze za życia M. Settali opisał je Giorgio de Sipi di Valois w swej pracy *Romani Collegii Societatis Jesu Musaeum Celeberrimum*, wydanej w 1678 r. w Amsterdamie.

Leopolda autor ukazuje stosunek cesarzowej do nauki i sztuki jako nie tyle już typowy dla oświeceniowego utylitaryzmu, co skrajnie pragmatystyczny. Stosunek ten wyraża m.in. charakterystyczne zdanie z instrukcji przekazanej w 1765 r. synowi — Piotrowi Leopoldowi — jako nowemu wielkiemu księciu Toskanii: „Protegez les arts, mais ceux qui sont utiles”. Stąd — jak wskazuje autor — tak wielką wagę przywiązywano do systemu powszechnego rozwoju oświaty; z drugiej strony jednak brakowało pełnego zrozumienia dla konieczności wprowadzenia równie intensywnego systemu rozwoju badań naukowych. W tych właśnie okolicznościach doszło do odrzucenia w 1774 r. kolejnego projektu Cesarskiej Akademii Nauk, który już na początku XVII w. wysunęli G. W. Leibniz i książę Eugeniusz Sabaudzki, a który miał zostać zrealizowany dopiero w 1847 roku.

Działo się to w tym samym okresie, gdy łożono poważne sumy na rozwój zreformowanego niedawno i wyposażonego we wspaniałe gmach uniwersytetu, który jednak był wówczas związany przede wszystkim z austriackim systemem oświatowym, a nie z rozwojem badań naukowych. To też bezpośrednią motywacją odmowy założenia akademii był brak dostatecznej liczby uczonych, co wyraziła sama Maria Teresa w słynnym zdaniu: „Ohnmöglich kunte mich resolviren eine academie des scienses (sic!) anzufangen mit 3 exjesuiten und ein zwar wackerm professor der chemie, wir wurden lächerlich in der Welt”. Opierając się głównie na cennym źródle, jakie stanowią *Riflessioni sopra lo stato della Monarchia*¹⁰ — napisane przez wielkiego księcia Leopolda Toskańskiego, autor ustalił m.in., kogo miała na myśli cesarzowa austriacka w cytowanym powyżej zdaniu.

W dziale „Dyskusje Krytyczne” znajduje się obszerny artykuł Paola Guzzi z Florencji pt. *Evangelista Torricelli. Koncepcja matematyki i tajemnica okularów*. Postać tego wielkiego uczonego włoskiego, młodego następcy samego Galileusza na stanowisku matematyka i filozofa dworu toskańskiego, budzi wciąż żywe zainteresowanie. Powodem nowych dyskusji i polemik stało się wydanie w 1975 r. *Dzieł wybranych* Evangelisty Torricelliego pod redakcją i z obszernym wstępem Lanfranco Belloni, w cennej serii „Classica della Scienza UTET”¹¹. Polemikę zapoczątkował na łamach „Rinascita” Lucio Lombardo Radice artykułem *Obluda szczerości*¹², w którym krytycznie ustosunkował się m.in. do sugerowanego przez L. Belloniego przeciwstawiania matematyki według „koncepcji platońskiej” i matematyki „stosowanej”.

Eugeniusz Tomaszewski
(Warszawa)

„Woprosy Istorii Jestiestwoznaniija i Tiechniki”. Moskwa 1974—1976. Izdatielstwo „Nauka”. 8° nr 2—3 (47—48) 224 s. + nr 4 (49) 112 s. + nr 1 (50) 115 s.

Na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” niejednokrotnie omawiano treść „Woprosow”. Od lat bowiem między obydwoma redakcjami istnieją ścisłe związki, od lat oba czasopisma współpracują ze sobą. Zgodnie więc z tradycją przedstawiam kolejne sześć zeszytów, które ukazały się od drugiej połowy roku 1974.

Zeszyt podwójny 2—3 (47—48) wydany został z okazji XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, który odbywał się w Japonii w sierpniu 1974 r. Po-

¹⁰ Rękopis znajduje się w wiedeńskim Haus-, Hof- und Staatsarchiw (liczy łącznie 1231 stron).

¹¹ Torino 1975. Pełne wydanie dzieł E. Torricelliego podjęto z okazji 300-lecia jego urodzin. Pierwsze 3 tomy ukazały się w rodzinnej Faenzy w 1919 r., a tom czwarty — dopiero w 1944 r.

¹² Anno XXXII:1975 nr 48.